

ВЕКТОР ІННОВАЦІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧА В ЙОГО ПЕДАГОГІЧНІЙ ТА НАУКОВІЙ

У статті розглядаються основні вектори інноваційного саморозвитку сучасного викладача, чинники і напрями його самоствердження в педагогічній та науковій діяльності.

Ключові слова: саморозвиток; самореалізація; чинники саморозвитку особистості; інноваційний підхід.

Постановка проблеми. Сучасна інноваційна діяльність викладача пов'язана з процесами професійного й особистісного самовизначення: внутрішня необхідність саморозвитку і самовдосконалення, зміна своєї професійної позиції, прагнення до самореалізації. Процеси самовдосконалення відбуваються, як свідчить практика, досить важко, оскільки визначаються специфікою викладацької професії. Соціальне визнання й оцінка інноваційних досягнень викладача вищої школи визначають успіх чи поразку його професійно-педагогічної або наукової діяльності.

Глибока контекстна спеціалізація в конкретних науках, вільне орієнтування в загальнокультурних (інваріантних щодо різних спеціальностей) галузях знання, серйозна психолого-педагогічна підготовка, володіння методологічним апаратом і комунікативною технікою, високий креативний і моральний потенціал, прагнення до самореалізації і самовдосконалення у власній викладацькій та науковій діяльності, надання студентам можливостей самореалізації у навчальній діяльності – ось мінімум якісних критеріїв, що є достатнім для добору й підготовки викладача вищої школи. Досягнення високого вектору викладацької та наукової діяльності викладача – тільки частина справи. Інтегративні процеси ХХІ століття передбачають не тільки спеціальну підготовку окремих викладачів, а й викладацьких колективів, об'єднаних спільними завданнями, загальним розумінням шляхів їх вирішення, технологією здійснення. Оскільки реалізація програми освіти ХХІ століття потребує серйозного переосмислення вимог до викладача, то потрібні фахівці, здатні до самореалізації шляхом інновацій в педагогічній діяльності, а також необхідна копітка робота для створення умов інноваційної самореалізації викладача в його педагогічній діяльності. Отже, потрібна державна система підготовки викладачів нового інноваційного типу. За результатами комплексного наукового дослідження, проведеного у межах спільного проекту Міністерства освіти і науки України і Програми розвитку ООН в Україні (2004–2006), встановлено, що є всі підстави вважати вектор само-

розвитку не тільки основою особистісного самовдосконалення, але й однією з ключових векторних компетентностей особистості [6, с. 6].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема вектору саморозвитку особистості перебуває у центрі уваги багатьох науковців. На теоретико-методологічному рівні проблема саморозвитку особистості знайшла своє висвітлення в працях вітчизняних (Г. Костюк, І. Бех, Б. Вульф, О. Газман, Г. Звенигородська, В. Зінченко, О. Киричук, Б. Кобзар, Л. Кулікова, А. Меренков, М. Ценко) та зарубіжних (Р. Бернс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс та ін.) дослідників. Особливо вирізняються дослідження у таких напрямках: теоретичні розробки вектору саморозвитку особистості (О. Киричук, О. Корніяк, І. Кузьменко); рефлексивні механізми саморозвитку особистості (І. Булах, О. Дубовенко, О. Ільїн, О. Колесник, І. Слободенюк); онтогенетичні етапи саморозвитку особистості (І. Маноха, Т. Серебряна, Т. Пунцева); дослідження характеру мотивації саморозвитку (В. Волков, А. Дмитренко, Т. Дмитрова), визначення провідних шляхів саморозвитку фахівця як необхідної умови його ефективної діяльності (Т. Титаренко, Н. Чепелева, В. Щербакова).

Основним завданням дослідження є вивчення особистостей формування вектору самореалізації фахівців у їхній професійній діяльності. Педагогічна діяльність має такі ж характеристики, що і будь-який інший вид людської діяльності, а саме: цілепокладання, умотивованість, предметність самореалізації викладача, яка визначається співвідношенням рівня розвиненості його професійних умінь, синтезованих у три групи (концептуальні, психолого-педагогічні, комунікативні) і накладена на особистісні якості.

Авторитетний викладач коротко може бути описаний у такий спосіб. Він критично ставиться до своїх умінь, оцінює їх адекватно чи трохи нижче, ніж учні й колеги. З-поміж інших викладачів його вирізняє більш високий показник у різноманітності вираження своїх позицій, здатності продуктивно переробляти і використовувати велику кількість різноманітної інфо-

рмації, впевненість у тому, що особисто від нього успіхи й невдачі його діяльності залежать більше, ніж від обставин та інших людей, впевненість у тому, що він належить до певних груп, норм яких повинен дотримуватись. Такий викладач більше екстраверт і більш чутливий до оцінок інших людей за умов досить стабільної позитивної самооцінки. Він розглядає навчання і виховання вже не як цілеспрямоване формування учня відповідно до обраного ідеалу, а як створення умов для самореалізації особистості. Викладач виступає не стільки інформатором, скільки носієм певної культури, світогляду, життєвих установок і цінностей, професійної поведінки [5, с. 298–307].

Метою статті є теоретичне обґрунтування наукових шляхів оптимізації формування вектору саморозвитку і самореалізації викладача в педагогічній та науковій діяльності.

Виклад основного матеріалу. Модель зростання педагогічного авторитету викладача в науково-педагогічній діяльності можна репрезентувати в такому вигляді: у перший період своєї діяльності педагог може розвиватися в трьох напрямках: «гармонійному» (мають опануватися всі три види професійної компетентності й розвиваються особистісні характеристики (самостійно чи за допомогою тренінгу), і все це є передумовою того, щоб стати авторитетним педагогом); такому, коли розвиток предметних умінь значно випереджає розвиток інших типів умінь (є велика ймовірність стати в очах інших людей «чистим предметником»); нарешті, якщо викладач не зможе освоїти жодного з трьох типів умінь на соціально очікуваному рівні, він через деякий час (неоднаковий для різних педагогічних систем і для різних соціокультурних сфер) стане неавторитетним педагогом зі стійкою репутацією такого, зі своєрідним ярликом, позбувшись якого набагато складніше, ніж його набути.

Тільки «гармонійний» напрямок розвитку викладача дозволить йому самореалізуватися в професійно-педагогічній та науковій діяльності. Розглянемо вплив соціального визнання й оцінки професійних досягнень педагога соціумом на формування його самосвідомості, самооцінки і як однієї з умов самореалізації. Самосвідомість і самооцінка сприяють появі у викладача почуття впевненості, оптимізму, що, в свою чергу, сприяє успішній побудові професійно-педагогічної кар'єри і самореалізації викладача. У педагогічному словнику термін «визнання» трактується як заслужена оцінка, позитивне ставлення з боку кого-небудь; оцінка – це думка про цінність, рівень чи значення кого-небудь, чого-небудь. Визнання та оцінка результатів діяльності, а педагогічної особливо, відіграють важливу роль у процесі самореалізації особистості.

Самореалізація припускає реалізацію активності в значущих для людини сферах життєдіяльності і стосунків, що задовольняють потреби людини. При цьому необхідно, щоб успішність цієї реалізації визнавалася і схвалювалася важливими, авторитетними для людини особами. Оцінити роботу викладача дуже складно, заслужити соціальне визнання ще складніше. Залишився далеко у минулому авансований авторитет вчителя і самої формальної освіченості. Соціальна затребуваність освіти, а відтак і соціальний статус освіченості як якісної особистісної характеристики

дедалі активніше впливають на рівень і мотивацію такої інтегрованості освітньої діяльності в життєвий сценарій індивіда, який задається зовнішньою стосовно системи освіти соціальністю. Проблема детермінована, на наш погляд, декількома обставинами: типом особистості викладача, його соціально-психологічними особливостями, ціннісними орієнтаціями і цільовими настановами.

Л. І. Анциферова [1, с. 35–39] виділила чотири типи особистостей, що в нестабільних ситуаціях по-різному виявляють себе, реалізують свої можливості, планують своє майбутнє:

– особистість першого типу орієнтується на досягнення, на зміну навколишнього світу, на використання шансів і випробування власних можливостей. Вона піклується про збереження соціальних контактів, прагне зберегти колишні інтереси. Викладач сприймає себе як компетентну особу, а власне становище таким, що може змінитися в майбутньому;

– другий тип особистості акцентує своє становище і орієнтується в основному на внутрішні зміни свого Я;

– третій тип особистості характеризує покірність долі, її поведінковий, діяльнісний аспекти виражені дуже слабо. Майбутнє на уявляється.

– четвертий тип визначає такий стиль реакції, як почуття гіркоти і розчарування, такі люди вибирають техніку пристосування як опір усьому – не приймають поради, відмовляються від консультації. У них немає ніякої зацікавленості в майбутньому.

Поведінкові моделі різних типів формують і різне ставлення соціуму до особистості викладача. Викладач не може демонструвати поведінку за другим, третім чи четвертим типами. Усвідомлюючи соціальну відповідальність перед учнями, колегами, суспільством, викладач повинен нести віру в майбутнє, реально будувати це майбутнє вже сьогодні. Соціальну відповідальність дослідники розглядають як стійку особистісну рису, одна особистість може приймати на себе відповідальність, а інша – уникає її. Вирішення викладачем соціальних завдань, прийняття на себе соціальної відповідальності визначають соціальне визнання результатів його діяльності та є показниками самореалізації. Сприйняття викладачем оцінки професійних досягнень залежить від особистісної концентрації. Розрізняють шість основних видів концентрації викладача: концентрація на власних інтересах, на інтересах адміністрації, на інтересах колег, на інтересах навчального предмета, на інтересах учнів. Виконання викладачем соціальної функції у своїй діяльності пов'язане насамперед з інтересами тих, хто навчається. Вчитель, допомагаючи соціалізації учнів, впорядковує його соціальний простір, середовище життєдіяльності, сприяє розвитку його здібностей, формує досвід соціальної взаємодії. Соціальне визнання й оцінка професійних досягнень викладача тісно пов'язані з мотивами педагогічної діяльності. Серед професійних мотивів викладачів виділяються чотири групи, як найбільш значущі: матеріальні стимули, спонукання, пов'язані із самоствердженням, професійні мотиви і мотиви особистісної самореалізації. Активність людини часто обмежується прагненням з найменшими втратами пережити нестабільний

період. Водночас спостерігається тенденція відмови від стереотипів, зняття бар'єрів, що відкривають шлях до творчості. Самореалізація і самоствердження сприяють перетворенню людини в особистість, тобто в суб'єкта історії, суб'єкта громадського життя, діяча, що відбувається під час персоналізації. Сутність персоналізації полягає в різноманітних формах самодіяльності як внутрішньо мотивованої та творчої діяльності. Спираючись на дослідження психологів [5], визначимо соціально-психологічні якості, які надають допомогу і є необхідними для самореалізації успішної особистості: лідерство, як комплексне поняття, що містить у собі декілька складових: асоціація з людськими якостями, процесом у якому «ведуть ведених», результатом діяльності людини; ініціативність – здатність узяти на себе відповідальність за початок тієї чи іншої справи, що здійснюється в інтересах колективу; самостійність – особистість, яка очолює автономний підрозділ, повинна покладатися насамперед на себе у своїх рішеннях, що вимагає від неї концентрації волі; гнучкість мислення і стилю керівництва; комунікабельність – уміння налагодити міцні контакти з членами колективу; урівноваженість; оптимізм, який включає як цільовий, так і емоційний аспекти; вимогливість; почуття субординації. Воно полягає як в умінні підкорятися, так і в умінні підкоряти.

Використання психологічної інформації для вирішення професійно-педагогічних завдань може призводити до переоцінки професійних цінностей, дозволяючи викладачу піднятися на якісно новий рівень професійного мислення, персоніфіковані нові цінності виступають мотивовуючим чинником надавати наднормативної, наднормативної діяльності викладача; змінюють ставлення до власного розвитку, визначаючи нові перспективи особистісної перебудови.

«Якість суб'єкта» (Л. П. Красавін), що прагне до творчості, до нововведень у діяльності, припускає насамперед світоглядну, духовно-моральну сформованість, що виражається в особистих переконаннях людини. Це є однією з причин помітних і визнаних професійних успіхів. Так, можна визначити такі особистісні переконання людини, яка прагне самореалізації:

- активна громадська позиція, тобто прагнення неухильно виконувати свій обов'язок перед суспільством і конкретними людьми, розуміння свого місця і ролі як цивілізованого перетворювача сучасного суспільства;

- змістовна інноваційність чи відкритість до нових знань і кращих досягнень у науці, культурі й соціальній практиці, усвідомлене бачення перспектив розвитку суспільства, впевненість у реальності цих перспектив.

Викладач, який прагне самореалізації, на нашу думку, повинен насамперед бути носієм суспільного світогляду, критерієм якого є духовно-ціннісні вимоги, запропоновані суспільством до особистості як до громадянина, як-то:

- визнання самоцінності людського життя і здоров'я, ставлення до кожної особистості як до суверена;
- дбайливе ставлення до природи, активна екологічна діяльність;
- неухильне дотримання загально-людських моральних цінностей;

- віра в себе і людей, оптимізм і захопленість неординарними суспільно значущими цілями.

Отже, ідеальна педагогічна кар'єра, побудована на основі відповідності професійних результатів діяльності, їх соціального визнання, натхненності керівництва адміністрації навчального закладу, досягнення відповідного соціально-професійного статусу, максимально сприяє самореалізації вчителя.

Таким чином, проблема самореалізації викладача споконвічна, їй належить чинне місце серед проблем людського буття, оскільки саме включення людини до суспільних відносин відбувається завдяки процесу індивідуальної самореалізації. Актуальність дослідження самореалізації викладача визначається як його потребами в адаптації до змін суспільного життя, так і потребами суспільства в якнайповнішій реалізації сутнісних сил кожної особистості. Теоретичний інтерес до проблеми самореалізації викладача зумовлений також внутрішніми потребами розвитку педагогічної науки, зокрема вищої школи, яка має виховувати висококваліфікованого фахівця, громадянина-гуманіста, котрий прагне самореалізації. Н. М. Лосева розглядає саморозвиток як зовнішньо організований процес особистісного та професійного само змінення, самовдосконалення, як процес або технологію, що включає сукупність форм, методів і прийомів [3].

Висновки і перспективи подальшого розвитку зазначеної проблеми. Отже, українська освіта проголошує самореалізацію людини одним з основних завдань навчання й виховання. Сьогодні у центрі проблем освіти постає не тільки індивідуальність учня, а й індивідуальна сутність педагога, його особистісна педагогічна концепція, створення освітнього середовища, яке здатне до неперервного навчання з метою самореалізації – усе це стає одним з провідних завдань сучасності. Викладач згідно з професійним призначенням веде учня «сходінками догори», але чи здатний до цього викладач, який сам стоїть на нижчих сходінках культури. Цінність викладача полягає в умінні постійно працювати над собою, самовдосконалюватися, максимально вичпати свої можливості, якнайдоцільніше використовувати їх у своїй діяльності з метою самореалізації. Самореалізація досягається за умов самопізнання, самоусвідомлення, високого рівня розвитку Я-концепції, самоздійснення, свідомого аналізу професійної діяльності на основі мотивів і диспозицій; змога бачення наявності в своїй діяльності колізій і невідповідностей; критичного ставлення до педагогічних нормативів; наявності альтернативних можливостей у навчальному процесі, що дозволяють реалізувати свої потреби, інтереси тощо [4].

Показниками самореалізації викладача в професійній та науковій діяльності є творчість, активність, професійно-педагогічна культура, педагогічна позиція, авторитет викладача, створення інноваційного середовища навколо себе, вихід за межі нормативної заданості.

У навчальних закладах необхідно розвивати професійну автономію та моральний потенціал викладача, орієнтувати його не на мораль домагання, яка спрямована на середовище, а на розвиток вимогливості до власної роботи, на глибоке осмислення своєї відповідальності в професійній педагогічній праці.

Список використаних джерел

1. Анцыферова Л. И. Психология повседневности, жизненный мир личности и «техники» ее бытия / Л. И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1993. – С. 35–39.
2. Булах І., Долинська Л. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів. Навчально-методичний посібник. – К., 2000, НПУ ім. М. П. Драгоманова – 114 с.
3. Лосєва Н. М. Саморозвиток викладача вищої школи : навчальний посібник. – Д. : ДонНУ, 2003. – 336 с.
4. Компетентність саморозвитку фахівця : педагогічні засади формування у вищій школі / О. О. Біла, Т. Р. Гуменникова, Я. В. Кічук та ін. ; Наук. ред., упорядкув. Н. В. Кічук ; Півден. наук. центр АПН України. Ізмаїл. держ. гуманіт. ун-т. – Ізмаїл, 2007. – 235 с.
5. Кузікова С. Б. Аналіз чинників саморозвитку особистості в ракурсі функціонального напрямку в психології. Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – Том X. Частина 4. – К., 2008. – 682 с. – С. 298–307.
6. Проект національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004.) // Освіта України. – № 94. – 3.12.2004. – С. 7.

Е. А. Бухнієва,
канд. пед. наук, доцент,
Л. Д. Банкул,
доцент,
ІНГУ, з. Ізмаїл, Україна

ВЕКТОР ИННОВАЦИОННОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ И НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассматриваются основные векторы инновационного саморазвития современного преподавателя, факторы и направления его самоутверждения в педагогической и научной деятельности.

Ключевые слова: саморазвитие; самореализация; факторы саморазвития личности; инновационный подход.

O. A. Bukhnieva, L. D. Bankul,
Izmail national humanitarian university, Izmail, Ukraine

THE VECTOR OF PROFESSOR'S INNOVATIVE SELF-REALIZATION IN HIS PEDAGOGICAL AND SCIENTIFIC ACTIVITIES

The article reviews the main innovative approaches to studying the phenomenon of selfidentity. Factors are determined self-identity, analyzed ways of ensuring of self-identity formation in the context of professional education.

Key words: self-development; self-realization; self-development personality factors; innovative approach.

Рецензенти: *Мещанинов О. П., д-р пед. наук, професор;*
Болубаш Н. М., канд. пед. наук, доцент кафедри.

©Бухнієва О. А., Банкул Л. Д., 2018

Дата надходження статті до редколегії 12.04.18